

Een kwestie van kijken

Werkmap over kristelijke religie, maatschappij en ideologie

KSIL - De Horstink, Arnhem/ Amersfoort 1980

152 blz., f 14,90

In de zomer van 1980 bracht het Katholiek Service Instituut voor Levensvorming (KSIL) te Arnhem, een tweedelijnsbureau ten dienste van jeugd- = jongerenwerk in de provincies Overijssel, Gelderland en Utrecht, een werkmap uit onder de titel *Een kwestie van kijken*. De aandacht in dit boek gaat voornamelijk uit naar de relatie tussen religie en maatschappij en wel toegespitst op de vraag; hoe religie in onze maatschappij als ideologie funktioneert.

De directe aanleiding tot het samenstellen van deze map waren de boeken *Volgend jaar misschien* en *Geloven tussen twaalf en zeventien* van Jan Nieuwenhuis. Jan van Lier maakte over deze boeken een aantal kritische kanttekeningen in het artikel 'Volgend jaar misschien, een half evangelie', in het septembernummer van 1978 van *Jeugd en samenleving*. Indertijd deed het KSIL de belofte naar aanleiding van deze boeken te zijner tijd met een werkmap te komen waarin concrete suggesties zouden worden geboden om het materiaal van Nieuwenhuis te verwerken. De visie van Nieuwenhuis en de interpretatie die hij gaf aan de gegevens van zijn onderzoek leidden echter tot fundamentele meningsverschillen binnen de staf van het KSIL. Vanuit praktische ervaringen in het veld, theoretische bezinning en oefeningen in politiek bijbellezen, begon een ideologiekritische benadering van de religie concrete gestalten te krijgen. De neerslag hiervan is te vinden in genoemde werkmap.

De samenstellers benadrukken meermaals, dat zij bewust een aantal keuzen hebben gemaakt; in die zin is hun kijk ook eenzijdig en beperkt. Ze kiezen uitdrukkelijk voor een 'zakelijke' benadering van de religie, dat wil zeggen ze analyseren religie als een maatschappelijk verschijnsel. Centrale vraag daarbij is, hoe deze zich verhoudt tot de heersende (burgerlijke) ideologie.

De werkmap

De map bestaat uit drie projecten, die elk afzonderlijk te gebruiken zijn, maar waarvan het geen toeval is dat ze in deze volgorde staan. Het eerste project gaat over het religieus ervaren en beleven. De deelnemers wordt veel ruimte geboden om een 'zelfportret' te maken en vervolgens met elkaar in gesprek te raken rond ieders persoonlijk religieus ervaren en beleven. In een tweede fase worden (aan de hand van een door Gerard Dekker in *Gekerkerd geloof* opgestelde typologie van religies) instrumenten aangereikt om de groepsleden kritisch te laten kijken naar het materiaal dat ze verzameld hebben. Het hart van de werkmap wordt gevormd door het tweede project, 'geloven is niet iets van jou alleen'. Een moeilijk project - de samenstellers geven het zelf toe - omdat de gegeven benadering afwijkt van de gangbare en omdat het vraagt om zakelijkheid. Het

gaat er namelijk om vat te krijgen op het materiaal, dat als een hoorn des overvloeds op de religieuze markt wordt uitgestort. Ook hier wordt van de deelnemers gevraagd met een gekleurde bril (de glasoort is in de inleiding reeds aangegeven) de religieuze santenkraam te bekijken. Uitgelegd wordt wat men bedoelt met 'burgerlijke ideologie' en welke rol religie binnen het terrein van de ideologie speelt. Dit deel van de werkmap bevat veel oefenstof (tekstanalyses van preken en andere religieuze tekstproducties) en suggesties voor te ondernemen activiteiten. Het projekt sluit af met een uitnodiging om zelf aan de slag te gaan en het gegeven basisrecept naar eigen smaak en voorkeur (maar wel met de bril op) uit te breiden. De aangegeven hoeveelheid adressen levert waarschijnlijk stof voor levenslange tekstanalyses. Het devies dat daarbij nog gegeven wordt, luidt: 'niet (alleen) praten, maar (ook) doen!'

In het derde en laatste projekt wordt 'met andere ogen' naar Jezus gekeken. Het laat zien, welke rol Jezus van Nazaret speelde in de politiekmaatschappelijke situatie van toen. Maar al te vaak wordt de Jezus-figuur ingepakt in allerlei mytologische verzinsels. Een ideologiekritische lezing laat echter zien dat die Jezus niet zo'n 'lieve jongen' was, maar de heersende maatschappelijke orde flink aan de kaak stelde. Aan de hand van *Evangelie van de bevrijding* van Everardo Ramirez Toro wordt geprobeerd aan te geven welke maatschappelijke betekenis zo'n subversieve Jezus in deze tijd zou kunnen hebben. Een uitvoerige en tot op het moment aktuele literatuurlijst rond de zogenaamde 'materialistische exegese' (= politiek bijbellezen) vormt het sluitstuk van dit derde projekt.

De samenstellers gingen er aanvankelijk van uit dat de werkmap bruikbaar zou moeten zijn voor oudere jeugd. Doch eerder dan het aanwijzen van een jeugdland, of jeugd te zien als een soort heiland voor de toekomst, *relativeert* de map juist zo'n aparte benadering van jeugd. Door jeugd als een aparte categorie te zien worden allerlei manipulaties en trukages in de kaart - van de (burgerlijke) opvoedergespeeld. Toch is de map in zekere zin wel gericht op jongeren: er is namelijk geprobeerd te kijken naar religieuze praktijken die *in feite* veel jongeren aanspreken. Opvoeders die 'in zekere mate gepolitiseerd zijn' (gedacht wordt aan leraren, pastores, vormingswerkers, vrijwilligers) kunnen, naar het oordeel van de samenstellers, aan de slag met groepen die gemotiveerd zijn 'zakelijk' (= materialistisch) naar religie te leren kijken.

De stafleden van het KSIL die tekenden voor deze map zijn niet over één nacht ijs gegaan. Het materiaal dat ze bij elkaar hebben gebracht kan alleen maar het resultaat zijn van een langdurig proces van onderlinge kritische bezinning op de eigen religieuze, maatschappelijke en politieke rompsand. Wie anderen wil leren om 'op een afstandje' naar religie (als een maatschappelijk gebeuren) te kijken en dat bovendien op een niet alledaagse manier, zal zich dat

eerst zelf eigen moeten maken. Pas dan begint het eigenlijke 'werk': ruim driekwart jaar intensief bezig zijn met een groep jongeren), vanuit een heel bepaalde invalshoek. Het moet ongetwijfeld mogelijk zijn met een groep een kontrakt in bovengenoemde zin af te sluiten. De vraag is alleen: zijn de verwachtingen soms niet een beetje te hoog gespannen? Hoe groot is het risico dat door een aantal deelnemers halverwege de rit 'gepast' wordt, omdat de kaarten niet haalbaar zijn? En is dan zakelijk gezien - de ene vogel in de hand beter dan die tien in de lucht? Rond de dertig avonden, week in week uit, een groep jongeren met de billen bloot krijgen, dat is niet niks! De samenstellers wijzen er terecht op, dat aan de 'zachte' kant van de religie meer dan voldoende aandacht wordt besteed. Dat is waar; de religieuze markt wordt overspoeld met een onvoorstelbare hoeveelheid waardeloos materiaal dat weinig anders verdient dan zo snel mogelijk doorgedraaid te worden (hoewel je er soms versted van staat hoe creatief sommigen met dit materiaal kunnen omgaan ...). Niet ten onrechte zetten zij zich af tegen de sterk privatiserende tendensen in de religie. Toch is de uitspraak 'geloven is niet iets van jou alleen' mijns inziens maar een halve waarheid. De spanning die er is tussen het eigen, persoonlijk beleefde geloof en het maatschappelijk engagement is en blijft wezenlijk aan religie. De samenstellers geven dit ook wel toe, maar beslechten het pleit vooral ten gunste van de maatschappelijke opstelling. Hoe verhelderend het ook moge zijn van buiten af een zaak te bekijken en te ontrafelen, voor mij is een kritische zelfanalyse van wat mij als religieus mens bezighoudt nog altijd iets anders dan 'het uit elkaar halen van een wekker' (p. 51). Maar ook dát is een kwestie van kijken ...

Samenvattend: het meest positieve van de werkmap vind ik, dat er een sterk appellerend karakter van uitgaat. Er worden fundamentele vragen gesteld aan wie serieus met religie en maatschappij bezig willen zijn; vragen waar je niet omheen kunt, maar waarop je misschien ook het antwoord voorlopig nog schuldig moet blijven. Ik mis in deze map de ruimte om zelf positie te kiezen. De welbewust gekozen eenzijdigheid legt soms blokkades waar ik (nog) niet overheen kan. Je blijft dan met het gevoel zitten: heeft de oogarts wel een goed recept uitgeschreven of moeten m'n ogen wennen aan de nieuwe glazen? Over kijken gesproken ... !

Jan Simons